

OLANLAR SİLİNƏSİ DEYİL

"O kənd bizim kənddi..."

Gəncədən xeyli uzaqda bir kənd var. Yolları dolanbac, saysız çığırları, buz bu-laqları... Dağ başındadı o kənd. Hər iki tərəfində şığıyıb üzü aşağı Kür çayına qovuşmağa tələsən Böyükkürək, Balakürək çaylarıdır. İlin bütün fəsilərində gözəldi bu kənd. Baharına, yazına da heç söz ola bilməz. Xalı kimi hörülmüş çəmənlikləri, sayı bəlkə də minlərlə olan dağ çiçəkləri adamı heyran etməyə bilmir. Hamısı bizlər üçün, bizim üçün ilahi tərəfindən bəxş olunmuş əvəzi olmayan sərvətlərdir...

Payızında meyvələrin dadından və ət-rindən heç doymaq olmur. Davasız, dər-mansız, bol vitaminli meyvələr... Qışda da ağ örpəyə bürünür bu kənd. Gözlər lazım olur ki, bu gözəlliklərə baxıb zövq alsın...

Bəli, Todandı o kənd. Məğrur, yenil-məz Todan!"

Bu misralar Tofiq Əmrahın "Görüş" (Gəncə-2025) adlı kitabında "Bəzəkli co-rab" adlı hekayəsindəndir.

Sənətimlə bağlı bir çox ədəbi nümunə-lərlə tanışlığım var. Düzünü deyim ki, doğ-ma kəndini bu cür təqdim etməyə - təsvir olunmasına çox az rast gəlmişəm.

Bələ bir təsvirlə Abdulla Şaiqin "Köç" adlı hekayəsində qarşılaşmaq olar. Vaxtı ilə orta məktəbin dərsliyində A.Şaiqin "Köç" hekayəsinin öyrədilməsini yaşlı nə-sil xatırlamamış olmaz.

Hər iki hekayənin doğma yerlərin təs-virində müəllif real və canlı təsvirləri ilə oxucu yaddaşında unudulmaz iş burax-mağa çalışacağıq. Tofiq Əmrah Todanda dünyaya göz açıb və orada böyüyüb.

Uşaqlıq və ilk gənclik illərini həmin kənd-də başa vurub.

Hayatın keşməkeşli yollarında çətinlik-dən keçərək nankor qonşularımızın Azər-baycana qarşı torpaq iddiaları ilə bağlı başladığıları savaşa həyatının yeni bir sə-hifəsinə qədəm qoyur Tofiq Əmrah.

Birinci Qarabağ savaşında ermənilər yaşayan kəndlərin əhatəsində olan Toda-nın qara günləri baş-layır. Başqa bölgələr-də olduğu kimi Tofiq Əmrah da kənd sa-kinlərindən könüllülər batalyonu yarada-raq özü də komandir olur. Bununla da To-fiq Əmrahın səngər həyatı, döyüş yolu başlayır.

Quş tüfəngi ilə silahlanmış todanlılar müasir silahlarla təchiz olmuş erməni əs-gərlərinə qarşı sinə gərməli olurlar.

Maraqlıdır ki, "əliyalın" vəziyyətdə düşməne qarşı vuruşan Todan könüllüləri dəfələrlə kəndə girən düşməni kənddən çıxarırlar. Hərbi biliyə malik olan Tofiq Əmrahın hərbi taktikası ilə bərabər, To-dan könüllülərinin də ürəklərində doğma kəndə sonsuz məhəbbət hissinin olması idi. Mən Tofiq Əmrahın Todanın müdafiə-si zamanı göstərdiyi qəhrəmanlıqlar haq-qında, başqa yoldaşlardan çox eşitmi-şəm. Tofiq Əmrahın ömür yolunu şərti iki hissəyə bölmək olar. Soyuq səngərlərdən və döyüş yolundan başlayan Tofiq Əmrah ömrünün son dayanacağı yazı masasının arxası olur.

Deyir tarix təkrar olur, fikrinin reallığını xalq yazıcıları Əbülhəsənin, İsmayıl Şıxlı-nın, Süleyman Vəliyevin, Məmməd Aran-lının və başqa qələm adamlarının, 1941-1945-ci il müharibəsi zamanı keçdikləri ömür yolunu XX əsrin son on illiyində To-fiq Əmrahın yaşaması arasında nə qədər yaxınlıq və oxşarlıq var?

Yazıçı fantaziyası nə qədər güclü olsa belə adlarını çəkdiyimiz yazıcıların müha-ribə mövzusunda yazdıqları əsərləri əvəz-ləyə bilməz. Çünki hadisələrin iştirakçısı olan qələm adamları həmin hadisələri canlı olaraq yaşayıblar. Tofiq Əmrah kimi.

Səngərdən başlanan ömür yolunun dayanacağını yazı masasının arxasında tapan Tofiq Əmrahın şahidi olduğu səng-ər ağrılarını heç cür həyəcənsiz oxumaq mümkün deyil. Həmin yazılar yaxın keç-mişimizin bədii sənəməsidir.

Oxucu, indi üz tutaq Tofiq Əmrahın yaradıcılığına. Görek Tofiq Əmrah gördü-yü və yaşadığı hadisələri biz oxuculara necə çatdırır.

Tofiq Əmrahın yaradıcılıq nümunə-lərində müharibə (vətənpərvərlik) mövzusu aparıcı xətdir. Müharibə mövzusunda qə-ləmə alınmış yazılar hekayə, gündəlik, xa-tirə, очерк və s. formasında olmasına bax-mayaraq hamısı bir xətt ətrafında birləşir. Həmin xətt müəllifin canlı şahidi və iş-tirakçısı olduğu müharibə mövzusudur.

"Ömür yolu" (Gəncə-2025) kitabında "Şəhidimiz, qorxmazımız... və Qana bo-yanmış çörək" yazısını hekayə və yaxud xatirə hekayə adlandırmaq olar.

Sənədli xatirə-hekayə olan yazıda müəllif Siyasət xanımın obrazında Azər-baycan qadınının qorxmazlığını təbii, rən-gsiz boyalarla verməsi istər-istəməz oxu-cu rəğbətində səbəb olur.

Biz burada real obrazla necə varsa o formada tanışlığımızın əsas səbəbi yazıçı qələminin reallıqdan qidalanmasıdır.

24 may 1992-ci il. Todan hər tərəfdən mühasirəyə alınıbdir. Düşmənin fikri qəti-dir, kəndə girmək. Kənd əhli təşviş içəri-sindədir. Hər tərəfdən düşmən gülləsi ya-ğır kəndə. Ana qızına deyir ki, un getir, su getir. Qızı təəccüb içərisində "Ana, vəzi-yəti görmürsən, nə etmək istəyirsən?" - deyir.

"Xəmir yoğuracağam qızım" - deyən ana, qızı ilə razılaşmır. Xəmir qatır. Bu məqamda həyat yoldaşı Qəşəm və qarda-şı Cabbar da gəlir.

Qəşəmlə Cabbarın təkidinə baxmaya-raq Siyasət kənddən çıxmxır və deyir:

- Yox, qardaş, heç hara gedən deyil-m. Siz vuruşun, üreklə vuruşun ki, bura-da bacınız (həyat yoldaşınız) var.

Komandir Tofiq müəllim desə ki, çıxın kənddən, onda çıxaram. Bilərəm ki, artıq kənd düşməne təslim olur, - deyə cavab verir.

Siyasət təndirə od salır. Çörəyin birini çıxardır. İkinci çörəyi çıxardanda düş-mənin atdığı top gülləsi Siyasətlə birgə bi-şirilmiş çörəyi də qana bulayır.

Todanın ilk şəhid qadını olan Siyasət qorxmazlığı ilə gələcək nəslə bir nümunə olur. Bu gün vətənin bütövlüyü uğrunda canlarından keçən oğulları Siyasət kimi analar dünyaya gətirib və həmin igidlərə döşlərindən südlə birgə vətənpərvərlik şi-rəsi, məhəbbəti əmizdirib.

"Burada bir igid yatır" yazısı da sənəd-li hekayə üslubundadır. "Aztığınlaşmış düş-mənin düşmən mərmilərinin səsine oya-nan todanlıların ilk oyanıb silaha sarılanı da o oldu, ilk komanda verəni də mən" de-yən müəllif təzəcə nişanlanan Şubay 12 iyun 1991-ci ildə doğma torpaqların mü-dafəsinə qalxır. Düşmən qarşısına ov tü-fəngi ilə çıxan igidlərin düşmənin iriçaplı pulemyotu ilə qayıdanlar arasında igid Şubay da var idi.

18 fevral 1992-ci ildə düşmənin Mə-nəşli kəndindən təmizlənməsi əməliyyatı zamanı igid Şubay düşmən gülləsinə tuş gəlir.

Yazıçı qəhrəmanın şəhidliyinə ürək ağrısı ilə "Neçə-neçə arzuları yarımçıq qaldı, ata-anası göz yaşı tökdü. Nişan üzüyü yenicə barmağına taxılmış Todan gözəli, başına qara yaylıq bağladı", - de-yərək, ürək parçalayan söylədiyi ağrıya is-tər-istəməz oxucusunu da şərik edir. Haq-lıdır yazıçı, oxucunu öz dərindən şərik et-məkdə. Çünki oxucunun bu gün sağ-sala-mat qalması və torpağının bütövlüyü ilə fəxr etməsinin səbəbkarı arzuları yarım-çıq qalan Şubayların şəhidliyin ali məqa-mına ucılması hesabandır.

Müəllifin yazılarında bir məsələni vur-ğulamaq lazımdır. Sənədli yazıların qəh-rəmanlarının "Şəhidimiz, qorxmazımız və ya Qana boyanmış çörək" də şəhid olmuş Siyasətin və "Burada bir şəhid yatır" da isə şəhid Şubayın şəkillərinin verilməsi oxucu yaddaşında silinməz bir iz buraxır.

"Satqın", "Tərkisilah" və "Erməni ki, erməni" yazıları ideya baxımından bir xətt ətrafında birləşir. Belə ki, "Satqın"da ça-vuş Şahbazovun ayıqlığı sayəsində sat-qın ifşa olunur. "Tərkisilah" da döyüş yol-daşlarının arxadan vurulmasından serjant Nəbiyevin şübhələnməsinə səbəb olur və öz-özünə düşünür: "Az bir vaxtda əsgər yoldaşlarımın arxadan vurulması ancaq düşmən işi ola bilər", - fikrini qətiləşdirən serjant Nəbiyevin ayıq-sayıq olmağına təşviq edir. Serjantın ağıllı və cəsarəti nə-ticəsində özlərini azərbaycanlı əsgər kimi göstərən erməni əsgərləri komandirlə dia-

loq nəticəsində ifşa olunurlar. Müəllif er-məni xislətini "Erməni ki, erməni" adlı ki-çik bir yazısında yıqcam və maraqlı for-mada oxucuya çatdırır.

Hadisə 1941-1945-ci il müharibəsi za-manı Mazdok uğrunda gedən döyüşlər za-manı baş verir. Döyüşən əsgərlər arasın-da Nikol adında bir erməni əsgəri də var. Azərbaycanlı əsgərin erməni Nikoldan gözü su içmir.

Döyüş zamanı komandir rus balası müvəqqəti fasilə əmri verir. Bu zaman hə-rə özüne səngər qazır, başqa üsullar axta-rır. Erməni Nikol azərbaycanlı əsgər yol-daşına yaxınlaşaraq yaxınlıqdakı qamışlı-ğı göstərib deyir: "Ara kirva, gəl buradan qaçaq. Ara, məzhəb haqqı nemes hamı-mızı qıracaq".

Mən sərt halda dedim: "Ə erməni, dəli olmusan, qaçmaq nədir? Kişi də qorxaq olmur? Kişi də düşmən qabağından qaçar?"

Bu söhbətdən sonra erməni azərbay-canlı dostundan kənar gəzir. Atəşin mü-vəqqəti dayandığı zamanda qamışlıqdan xışiltı səsi gəlir. Komandir cəld qamışlığa tərəf sürünür və özlüyündə düşünür ki, bu yaxşı oldu. Ərzaq da çatışmır. Dəqiq qa-bandır fikri ilə atəş açıq və əsgərlərə deyir ki, gedin qabanı getirin.

Göndərilən əsgərlərin içərisində er-məninin "dostu" azərbaycanlı da var idi. Qamışlığın içərisinə gedən əsgərlər nə görsələr yaxşıdır. Erməni Nikolun bədən-i dəşik-dəşik olubdu.

Müəllif hadisənin keçmişdə baş ver-məsi ilə erməninin tarixən qorxaq olduđu-nu vurğulayır. Nikolun ölüm səhnəsi kina-yə qarışıq gülüş doğurur. Erməninin qor-xaqlığı ilə çox sevdiyi heyvanın qamışlıq və bataqlıqda ölməsi bir-birini tamamlə-yir.

Müəllif kiçik həcmli yazıda erməni xa-rakterini verməklə, bir məsələni oxucu diqqətinə çatdırmaq istəyir. Erməni heç vaxt Azərbaycan torpağını işğal edə bil-məzdi, din qardaşlarının köməyi olmadan. Tarix kimin kim olduğunu bir daha göstər-di.

"Bu Todandır" essesi müəllifin lirik duyğularının tərcümanıdır. "Mənim görün-məyən qanadlarımdı Todan. Bu qanadla-rın böyüklüyü də, əzmi də ruhumun qida-sıdır" misraları arxasında iki Tofiq Əmrah görünür. Biri cavan doğulub boya-başa çatdığı Todan uğrunda gəncliyini, sağ-lamlığını qurban vermisi Tofiq Əmrah. Bu-dur vətəni sevmək! Budur ata yurdunu qo-rumaq! Budur canı, qanı bahasına düşmə-ni yerində tutmaq.

İllər öz işini görüb. Yaş üstə yaş gəlib. "Qocalıq da ömrün hikmətidir, həyatın hə-diyyəsidir" fikri ilə Todana yol alan Tofiq Əmrah doğmaların, tanıdqlarının çoxu-nun həyatda olmadığını, qapıların çoxu-nun bağlı, həyət-bacanın ot-əncər basma-sını görən Tofiqin içindən bir ağrı keçir. O, o ağrını ancaq Tofiq özü duyur, özü hiss edir. Kövrəklikdən axan göz yaşları içinə axır və "Bir gün mən də olmayaca-ğam... Yaşımı Todanımın ömrünə, yaşa-dıqlarımı tarixinə, cismimi torpağına qata-cağam. Torpaq olacağam..." Todan olaca-ğı fikrində dialektik qanunauyğunluğa işə-rə edən müəllif "Maddələr itmir, bir forma-dan digər formaya keçir" prizmasından çı-xış edərək yenidən zühur edəcəyinə və "sağ qalacağını" deyir.... Sonda "Hə... Mən vətən olanda sizə Todandan və mən-dən çox danışacaqlar" söyləməsi ilə Tofiq Əmrahın Todan tarixində əbədi qalacağı-na əmindir. Müəllifin bu inamlı fikrinə biz də şərikik. Bunu Tofiq Əmrahın keçdiyi ömür yolu və yazdığı kitablar da deyir.

Hər bir yaradıcı adam kimi Tofiq Əm-rahın da yaradıcılığında məhəbbət möv-zusu ilə qarşılaşmalı olursan. "Yaralı sev-gi", "Görüş", Elçilik" və s. hekayələri ma-raqlı məzmunları ilə diqqətçəken hekayə-lərdir. Müəllifin iki "Görüş" hekayəsi var. Hekayənin biri məhəbbət mövzusundadır. Kamilla Sevil orta məktəb illərindən bir-bi-rini sevir. Kamil həqiqi xidmətdə olarkən Sevil məktub yazaraq onu başqasına ver-mək istediklərini bildirir. Məktuba "Muştu-luğuna nə verim? Verirlər, get də" cavab yazması, ağrısını ömrü boyu yaşayan Ka-mil ömrün ahlı çağında Xan bağına yolu düşür. Xan bağı Kamilin məmirlənmiş xa-tirələrinin oyanmasına və yenidən yaşa-masına səbəb olur. Bir təsadüf nəticəsin-də Seville qarşılaşır. İllərin arxasından boylanan gənclik xatirələrini yenidən ya-

şayan sevgililər bir-birlərini tanısalar da yad adamlar kimi ayrılırlar.

Sevilin arxasınca boylanan Kamil vax-tı ilə etdiyi səhvə baş-başa qalaraq daxili əzabın içərisində qıvrıldığı bir özüne mə-lumdur.

İkinci "Görüş" hekayəsi ata-oğul mü-nasibətdən bəhs edir. Əliş kişi oğlunu kənardan da olsa görmək arzusu ilə ev-dən çıxır. Ata oğulun nankorluğuna bax-mayaraq kənardan görüb təsəlli tapmaq arzusu ilə yeməkanaya gedir ki, yemək yesin. Kənarda dostları ilə yeyib-içən oğul, dostlarına qocanı tanımadığını söy-ləməsi cəmiyyətdə qarşılaşdığımız faciə-dir. Yazıda övlad naxələfliyini ön xəttə çəkməklə müəllif bu ağrıya güzgü tutur. Həmin güzgüdə kimin özünü necə görmə-si və aldığı tərbiyənin nəticəsi kimi özünü təsdiq edir.

"Yaralı sevgi"də təmiz məhəbbətlə na-danlığın, meşşan təbiətin qarşılaşması və Qismətlə Mehrinin gələcək xoşbəxtliyinin üstündən xətt çəkir.

"Sahibini gözləyən məzar" povesti də məhəbbət mövzusunda qələmə alınıb. Povestin əsas aparıcı surətləri Bənövşə ilə Aqil olsa da, baş verən hadisələr əsas Bənövşə ilə bağlıdır.

Bənövşənin Aqilə olan sonsuz sevgisi onu xoşbəxt görməkdir. Qurduqları ailə həyatı təmiz, saf məhəbbət üzərində boy atsa da, Bənövşənin içərisində həmişə bir bədbəxtlik şübhəsi dolaşmaqdadır.

Nahaq demirlər ki, insan üreyi həssas-dır. Bənövşənin həkimə düşməsi və ana ola bilməyəcəyi sözünü həkimdən eşi-dəndə, şübhələrinin doğruluğunu təsdi-qini anlayır.

Bənövşənin təkidi ilə ayrılırlar. Ayrıl-maqda məqsədi Aqili xoşbəxt, ata olaca-ğını görmək arzusudur.

Bədbəxtlik yol yoldaşı olan Bənövşə ikinci dəfə ailə həyatı qursa da xoşbəxtlik özünə həsrət qalır. Həyat yoldaşı ailəsini yoxlamaq üçün gedəndə avtoqəza zama-nı həlak olur. Qızının dərindən dözməyən ata-ana da dünyasını dəyişir. Tənha və kimsəsiz qalan Bənövşə özüne məzar ye-ri düzəldirir və tez-tez gedib boş məzarı ziyarət edib göz yaşı tökür. Məsələni öy-rənən qoca gözətçinin göz yaşlarını quru-laması ilə bədbəxt qadının bədbəxtçiliyi-nə şərik olmasındır.

Son nəfəsdə Bənövşənin Aqillə olan söhbəti povestin kövrək notları olmaqla bərabər, Bənövşənin mənən zənginliyinin göstəricisidir.

Ölümündən sonra Nərgizin xatirə al-bomunu oxuması, Aqilin ona verilən ka-ğızla tanışlığı oxucuda ümidverici işartı-nın yaranmasıdır.

Cəmiyyətdə baş verən neqativ hadisə-lər yazıçı diqqətindən kənarda qalmır.

Sosial şəbəkədə və televiziya da tez-tez qarşılaşdığımız övladını atıb başqası-na qoşulub qaçan anaların obrazını müəl-lif "Bəzəkli corab" hekayəsində məharətlə ümumiləşdirmişdir. Ananın nəne ümidinə qoyub getdiyi övladı üçün bəzəkli corab toxuması peşmançılıq hissinin göstərici-sidir.

"Kırvə qızı" hekayəsində müəllif gə-rəksiz milli adət-ənənəyə qarşı çıxır. Kı-rvəlik adəti gələcək xoşbəxt bir ailənin qu-rulması qarşısında aşılmaz bir sədd kimi dayanır.

"Maraqlı görüş", "Dost tərfi", "Ana üreyi" və s. hekayələr öz məzmununa gö-rə yadda qalan hekayələrdir.

Uşaqları yaddan çıxartmayan baba Tofiq Əmrah balacalar üçün "Tülkü və Alabaş" adlı təmsil-hekayəsində Alabaşın timsalında vəfa, etibar və sadiqliyi göstə-rir.

Ümumiyyətlə, biz Tofiq Əmrahın sən-gərdən yazı masasına doğru uzanan yolu-na qısa bir nəzər salmağa çalışdıq. Həm döyüşçü kimi, həm də qələm sahibi kimi oxucularla qısaca fikrimizi bölüşdük.

Tofiq Əmrah keçdiyiniz ömür yolu və qələmə aldığımız mövzular silinəsi deyil. Gələcək nəslin yaddaşında döyüşçü və yazıçı kimi qalacağınıza əmin ola bilərsiniz.

Qarşıya qoyduğumuz məqsədə necə nail olmağımızı tələbkər oxucular dəyərləndirəcəkdir.

23.12.2025